

แนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา Guidelines for the Development of Wisdom According to Buddhist Principles

เจ้าอธิการณัฐพงษ์ กันหา

Chao Atikarn Natthaphong Ganha

สำนักงานเจ้าคณะตำบลละเวียง จังหวัดเพชรบูรณ์

Office of Rawing Subdistrict Sangha Header, Phetchabun Province

Corresponding Author, Email: Natthaphong.Kitthisaor@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา และ 2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนามีแนวทาง 2 ประการ คือ 1) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัตรธรรม เริ่มต้นจากการคบหาบัณฑิตผู้มีความรู้ มีความเป็นกัลยาณมิตร ฟังพระสัทธรรมของท่าน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน แล้วนำมารู้ที่ได้เล่าเรียนมานั้น มาพิจารณาอย่างแยบคาย สิ่งไหนเป็นประโยชน์ สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์แล้วนำมาใช้ตามความสมควรแห่งธรรม 2) การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยมีแนวทางคือมรรคอันเป็นทางสายกลางเป็นหนทางให้ผู้ปฏิบัตินั้นได้บรรลุเป้าหมายในชีวิตได้ด้วยตนเอง อันได้แก่ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ ส่วนอุปสรรคในการพัฒนาปัญญาซึ่งผู้ปฏิบัติควรหลีกเลี่ยงระวังตนไม่ให้ตัวอุปสรรคเกิดขึ้น เพราะจะเป็นตัวขัดขวางไม่ให้เกิดปัญญา ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฐิ นิรวณ และอโยนิโสมนสิการ

คำสำคัญ : การพัฒนา, ปัญญา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1. to study the meaning and importance of wisdom development, and 2. to analyze wisdom development

according to Buddhism. This is a documentary research.

The results of the study found that wisdom development in Buddhism has two approaches: 1) Wisdom development according to the principle of wisdom, starting from associating with scholars who are knowledgeable and have good friends, listening to their Dhamma, studying with determination, and then taking what they have learned and considering it carefully. What is beneficial and what is not beneficial, and applying it according to the appropriateness of Dhamma. 2) Wisdom development according to the principle of the Threefold Learning, namely morality, concentration, and wisdom, with the guideline of the path, which is the middle way, as a way for practitioners to achieve their goals in life by themselves, namely, right thoughts, right speech, right work, right livelihood, right effort, right mindfulness, and right intention. As for obstacles to wisdom development, which practitioners should avoid and be careful not to let themselves be obstacles because they will be obstacles to wisdom, they are: tanha, conceit, view, hindrances, and irrational contemplation.

Keywords: Development, Wisdom, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในการพัฒนาปัญญาเป็นอย่างมาก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 13: 13) “ปัญญาเป็นรัตนะของคนทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 51: 67) “บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์ทั้งหลายจึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 73: 80) หลักฐานสำคัญที่แสดงว่า พระพุทธศาสนาสอนมุ่งเน้นปัญญานั้น คือ ณ เกสปุตตยนิคม ซึ่งมีชนชาวกาลามะอยู่อาศัย มีเจ้าลัทธิทั้งหลายเดินทางผ่านมาและแนะนำสั่งสอนยกย่องเชิดชูว่า พวกตนสอนถูกต้อง ส่วนผู้อื่นสอนผิด จนทำให้ชาวกาลามะเหล่านั้น เกิดความลังเลสงสัย ไม่รู้ว่า จะเชื่อใครดี ต่อมาได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสหลักแห่งความเชื่อ 10 ประการให้ชาวกาลามะฟัง ในบางลัทธิบางศาสนาสอนชี้แนะให้ผู้นับถือต้องเชื่อทุกอย่าง ถ้าไม่เชื่อเป็นบาป แต่ในทางพระพุทธศาสนาสอนเน้นที่เหตุและผล การเชื่อแบบง่าย ๆ เชื่อแบบไร้เหตุผลไม่

ได้ทำให้เกิดปัญญา ศรัทธาต้องไปคู่กับปัญญาเสมอจึงจะต้องสมบูรณ์ที่สุด

ดังนั้น ปัญญาจึงมีความสำคัญมากเพราะปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม กล่าวคือ ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 146: 179) หากไม่มีองค์ความรู้เรื่องปัญญาการที่จะพิจารณาให้สามารถเข้าถึงสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกย่อมเป็นไปได้ยากเมื่อเรามีองค์ความรู้ในเรื่องของปัญญาแล้วย่อมทำให้เข้าใจเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนา แต่การจะนำองค์ความรู้เรื่องปัญญานั้นไปใช้ประโยชน์จะต้องเข้าใจด้วยว่าการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเป็นเช่นไร การมุ่งสนใจในเรื่องนี้ควรเริ่มจากประเด็นความหมายของการพัฒนาปัญญาก่อนว่า พระพุทธศาสนาให้ความหมายไว้หรือไม่ และเมื่อพิจารณาในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า “การพัฒนาปัญญา” ไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ดังนั้นในการค้นหาคำตอบจำเป็นต้องมุ่งนำความรู้ในเรื่องความหมายของปัญญาที่จะสามารถค้นพบก่อนมาเป็นฐานความรู้เพื่อไปเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของคำว่า “พัฒนา” หมายถึง “ทำให้เจริญ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 779)

การเข้าใจความหมายของการพัฒนาปัญญาอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจำเป็นต้องรู้ถึงอุปสรรคในการพัฒนาปัญญาด้วย ซึ่งเรียกว่า ปปัญจธรรม คือ อุปสรรค (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 567) กล่าวโดยอีกนัยหนึ่งคือ สิ่งที่ทำให้การพัฒนาปัญญาไม่เป็นผลสำเร็จหรือดำเนินไปไม่ถึงเป้าหมายที่กำหนดหรือวางแผนไว้ เกิดความเนิ่นช้า ติดขัด จนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ในการค้นหาคำตอบแนวทางการพัฒนาปัญญาจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายต่อการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา
2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 มีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาปัญญาในหลักพุทธศาสนา พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจาก

เอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

3. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

4. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา

ปัญญาเป็นแสงสว่างที่ยอดเยี่ยม แสงสว่างอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นแสงสว่างแห่งดวงจันทร์ แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ แสงสว่างของดวงไฟอื่นๆ เป็นเพียงแสงสว่างที่ส่องให้เห็นได้เฉพาะความมืดในส่วนภายนอกที่เป็นรูปธรรมด้วยตาเนื้อเท่านั้น ส่วนปัญญาคือแสงสว่างภายในจิตใจสามารถส่องสว่างให้เห็นอรรถ-ธรรม เห็นเหตุ-ผล และเห็นสัจธรรมตามความเป็นจริง สามารถจัดความมืดภายในจิตใจ คือ อวิชชาหรือโมหะได้ ฉะนั้น จึงไม่มีแสงสว่างอื่นใดในโลก ที่จะมาเปรียบเสมอเหมือนด้วยแสงสว่าง คือปัญญาดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า บรรดาแสงสว่าง 4 ประการ แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ ประเสริฐที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 69: 14) คือ

- 1) แสงสว่างแห่งพระจันทร์
- 2) แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์
- 3) แสงสว่างแห่งไฟ
- 4) แสงสว่างแห่งปัญญา

คำว่า ปัญญา มีความหมายทั้งในด้านวิชาการและพระพุทธศาสนา ซึ่งมีการให้คำจำกัดความในทางโลกิยะและโลกุตระที่แตกต่างกันตามบริบทของการใช้งาน และมีความสำคัญของการพัฒนาปัญญาที่มุ่งหวังผลที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายของปัญญาตามทฤษฎีของพระพุทธศาสนาและทฤษฎีด้านวิชาการ ดังต่อไปนี้ ในพระไตรปิฎกให้ความหมายของปัญญาว่า “ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความคิดค้น ความใคร่ครวญ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 10: 54) พระสารีบุตรได้กล่าวว่า “บุคคลรู้ชัด บุคคลรู้ชัด เหตุนั้น จึงเรียกว่า “ผู้มีปัญญา” บุคคลรู้ชัดอะไรคือ รู้ชัดว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” เหตุนั้น บุคคลรู้ชัด จึงเรียกว่า ผู้มีปัญญา ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่อง

ทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปฏัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ นี้ชื่อว่า ปัญญา พระไตรปิฎกมีพระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาที่ใช้ในระดับดำรงชีพ ตามพุทธรูปที่ว่า “ส่วนวิญญูชนผู้มีปัญญานั้นได้โศกะแล้ว ย่อมใช้สอยและประกอบกิจการงาน เขาเป็นคนอาจหาญ เลี้ยงดูหมู่ญาติ ไม่ถูกตีเตียน ย่อมเข้าถึงแดนสวรรค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 130: 157) และตัวอย่างของคำกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาที่ใช้ในระดับสูงสุดซึ่งเป็นจุดมุ่งเน้นของพระพุทธศาสนา เช่นว่า “เมื่อใดบุคคลพิจารณาด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง...สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์...ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นเขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกขนี้ เป็นทางแห่งความหมดจด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 373: 126) ส่วนตัวอย่างของข้อความที่แสดงให้เห็นว่า ปัญญาทำให้ชีวิตอยู่ในภาวะที่ประเสริฐในมุมมองของพระพุทธศาสนา เช่นว่า บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญามีชีวิตประเสริฐ คำว่า ปัญญา มีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ถือเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การเรียนรู้ การใช้ชีวิต หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาจะทำให้พบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย มนุษย์จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยมีลักษณะสำคัญของกระบวนการดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาศักยภาพการดำเนินชีวิตให้สามารถอยู่รอดอย่างดีงามมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2550: 10) มีความเข้าใจในเหตุผล ดี ชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการอันใดเป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์

การเรียนรู้ เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษาที่จะฝึกตัวเอง พัฒนาชีวิตตนเองให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดี ซึ่งชีวิตของมนุษย์นั้นโดยปกติจะสัมพันธ์กับโลกใน 3 ด้าน คือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2544 : 348-351)

- 1) ด้านพฤติกรรม หมายถึง ความสัมพันธ์กับผู้คน เพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ
- 2) ด้านจิตใจ หมายถึง ความสัมพันธ์ในการแสดงออกทางกายและวาจาของตนเองและผู้อื่น
- 3) ทางด้านปัญญา เป็นการแสดงออกทางด้าน ความเห็น ความเข้าใจ การพิจารณาในเหตุผล

ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านนี้มีผลต่อเราทุกคนในการดำเนินชีวิต หากขาดปัญญาแล้วการเป็นอยู่ที่ต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบ 3 ด้านก็อาจจะนำมาซึ่งความทุกข์

ไม่สามารถควบคุมสติสัมปชัญญะและอารมณ์ได้ “ปัญญาจะเป็นตัวชี้นำบอกทางให้แสงสว่าง ขยายขอบเขตปรับแก้จิตใจและพฤติกรรมและปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากปัญหาหรือทุกข์” ให้เป็นอิสระได้

อานิสงส์ของปัญญาสามารถดังต่อไปนี้ (พระมหาชัยยุทธ์ กิตติญาโณ (คำแก้ว), 2554: 73-75)

1) สามารถกำหนดรู้เท่าทัน บรรเทาและกำจัดกิเลสตัณหาต่างๆ ให้เบาบางลง และหมดสิ้นไปได้ในที่สุด ซึ่งข้อนี้เป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้มีปัญญาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้ อานิสงส์อื่นๆ เกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับ เพราะการพัฒนาปัญญาหรือเจริญปัญญานั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะกำจัดอวิชชาที่นับว่าเป็นตาข่ายของกิเลสที่ติดตัวบุคคลมาทุกคนอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นกิเลสตัวสำคัญที่สุดในการพัฒนามนุษย์ ถ้าสามารถเจริญปัญญาจนรู้แจ้งแทงตลอดอวิชชาให้สิ้นไปได้แล้ว ก็ถือว่าบรรลุจุดมุ่งหมายของการเจริญปัญญา หรือแม้แต่การรู้ในสิ่งที่ไม่รู้อันเป็นความรู้พื้นฐานทั่วไป ก็ยังเป็นประโยชน์แก่มนุษย์อย่างมากมาย เช่น นักศึกษาเรียนรู้ในกระบวนการวิชาที่ตนยังไม่เคยรู้มาก่อน พอเรียนรู้มีปัญญาแล้วก็ทำให้เกิดความรู้เข้าใจจนโล่งโปร่งเบาในเรื่องนั้นๆ ซึ่งแต่ก่อนนั้นไม่รู้เรื่องอะไรเลย จึงทำให้หนักใจพลอยให้เป็นกังวลใจไปต่างๆ เป็นต้น

2) การได้บรรลุธรรมขั้นอริยมรรคและอริยผลจนได้รับผลคือ ความสุข ความปลอดโปร่งโล่งใจที่นับเนื่องมาจากจิตที่มีสภาพหลุดพ้น เบาสบายและว่างจากตัวตนที่จะยึดติด ถือมันต่อไปซึ่งการได้รับผลแห่งอริยผลนั้นพระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า จะมีได้ใน ระดับ คือ ในระดับของจิตที่บรรลุอริยมรรคที่ดำเนินไปตามแนวปฏิบัติของมรรค (มรรควิธี) เพื่อก้าวต่อไปให้ถึงผล และในระดับของจิตที่บรรลุอริยผลที่ดำเนินไปตามแนวปฏิบัติของผล ซึ่งผลของการบรรลุอริยมรรคและอริยผลนี้นับว่าเป็นอานิสงส์ที่ผู้เจริญปัญญาทุกคนปรารถนาที่จะได้บรรลุด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ตนได้หลุดพ้นจากทุกข์และมีสุขที่แท้จริง

3) การเข้าผลสมาบัติที่เป็นการเข้าสมาบัติของพระอริยเจ้า หรือสำหรับบุคคลทั่วไปก็เป็นการฉลาดทำให้สงบระงับจากกิเลสต่างๆ เพื่อเป็นการผ่อนคลายความบีบคั้นทั้งปวงให้สงบไปได้ในระดับหนึ่ง แต่สำหรับพระอริยเจ้าแล้ว เพื่อเป็นการพักผ่อนทางด้านร่างกายที่เรียกว่า ภิภุชธรรมสุขวิหาร และเมื่อออกจากสมาบัติแล้วก็มี ความสงบ ผ่องใส มีความสุขที่บริสุทธิ์ มีความแช่มชื่นอ่อนหวานเป็นอย่างยิ่งอยู่ตลอดเวลา ซึ่งอานิสงส์นี้เกิดจากการเจริญปัญญาจนสามารถบรรลุอริยมรรคและอริยผลได้จากการทบทวนเรื่องปัญญาในบทความที่ผ่านมา ประกอบกับพิจารณาความหมายของคำว่า “พัฒนา” ซึ่งหมายถึง ทำให้เจริญ จึงทำให้ทราบได้ว่าการพัฒนาปัญญา คือ การทำให้ความรู้ทั่ว ความรู้เข้าใจชัดเจน กิริยาที่รู้ชัด และปรีชาหยั่งรู้ชัดสามารถเจริญยิ่งขึ้นไป การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปรีชาดังกล่าวสามารถเจริญยิ่งขึ้น

ขึ้นไปนั้นจะสามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผล สิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี และสิ่งนั้นๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ เป็นต้น สามารถจัดการทั้งในระดับการดำรงชีพ ตลอดจนระดับสูงสุดที่มุ่งการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปรีชาดังกล่าวสามารถเจริญจนถึงภาวะการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน นั้นจะพบความจริงของชีวิตเข้าใจความจริงในเรื่องไตรลักษณ์ คือ สรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และบังคับไม่ได้ไม่มีตัวตน

คำว่า “การพัฒนาปัญญา” ดังกล่าวของผู้วิจัยสอดคล้องกับการให้ความหมายของคำเดียวกันนั้นของพุทธทาสภิกขุที่ว่า การพัฒนาปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญาที่บริสุทธิ์ไปตามทำนองคลองธรรม ไปสู่ความรู้แจ้ง จนจิตใจไม่ยึดมั่นในความเป็นตัวเรา “มุ่งเน้นการพัฒนาให้มีมากขึ้นในสิ่งที่น่าพึงปรารถนา โดยมีความสงบสุขเป็นเป้าหมายสูงสุด ไม่ว่าชีวิตในทางฝ่ายวัตถุฝ่ายจิตล้วนๆ และฝ่ายสติปัญญา ล้วนต้องพัฒนาไปสู่ภาวะที่น่าพอใจ คือ ความสงบสุขทั้งสิ้น” (พุทธทาสภิกขุ, 2542: 75) จึงกล่าวได้ว่าปัญญาเป็นสมบัติที่ล้ำค่าที่สุดของมนุษย์ที่ไม่มีใครสามารถแย่งชิงจากกันและกันได้ ไม่สามารถอธิฐานหรือขอบนบานได้เลย การจะได้มาซึ่งปัญญาจำเป็นต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองเท่านั้น เมื่อได้มาซึ่งปัญญาก็จะสามารถนำพาตนเองไปสู่ความสัจเจริญทั้งในด้านโลกียะ คือ นำมาซึ่งโภคสมบัติและความสุข ด้านโลกุตระะ ก็นำมาซึ่งหนทางอันดับทุกข์หนทางแห่งการบรรลุธรรมอันประเสริฐ ดังนั้นปัญญาจึงมีความสำคัญกับมนุษย์อย่างมาก

2. การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา มีหลายแนวทาง แต่ในงานวิจัยนี้จะนำเสนอเพียง 2 ประการ คือ

1) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวุฒิธรรมและการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นแนวทางหลักในพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้ แนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวุฒิธรรม 4 มีอุปการคุณสำหรับมนุษย์ทุกคน เป็นธรรมเครื่องเจริญปัญญา เป็นหลักในการพัฒนาปัญญา ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จนถึงขั้นสูงสุด ประกอบด้วย 4 ประการ คือ

- (1) สัมปยุตตสังสวะ การเสวนาสัตบุรุษ
- (2) สัทธัมมัสสวนะ การฟังคำสอน
- (3) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย
- (4) อัมมานุอัมมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล...สกทาคามีผล...อนาคามีผล... อรหัตตผล”

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 31 ข้อ 3: 543-545) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาพุทธรณีนี้นี้ แม้ว่าจะได้คบหาสัตบุรุษแล้วตามขั้นตอนที่ผ่านมา แต่หากไม่รู้จักนำโอกาสนั้นก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง โดยพยายามฟังคำแนะนำของท่านคนๆ นั้นอาจจะไม่สามารถพัฒนาปัญญาของตนได้ เปรียบได้เหมือนทัพพิกับลิ้นที่ต่างกัน ทัพพินั้นอยู่ในหม้อแกง แต่ไม่เคยรู้รสแกงเลย หรือคนที่ใกล้ชิดติดใกล้นักปราชญ์ซึ่งเป็นสัตบุรุษแล้ว แต่ไม่รู้จักสดับรับฟังก็เช่นกัน เหมือนทัพพินี้ที่ไม่รู้รสแกง ลิ้นเท่านั้นที่รู้รสแกง ฉะนั้นจึงควรทำตนเหมือนกับลิ้นที่รู้รสแกง ไม่ใช่ทำตนเหมือนกับทัพพินี้ที่ไม่รู้รสแกง

การฟังธรรมจัดเป็นบุญประการหนึ่ง เพราะทำให้เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ เพราะผู้ที่เป็นสาวกนั้นจำเป็นต้องฟังธรรม มิฉะนั้นแล้วก็ไม่มีทางเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า และไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ ในสมัยพุทธกาลการเข้าใจพระพุทธศาสนาและการบรรลุมรรคผล ส่วนใหญ่แล้วเนื่องมาจากการฟังธรรมเกือบทั้งสิ้น เพราะไม่มีสื่อการฟังอย่างอื่น หนังสือก็ใช้กันน้อยมาก แต่ตามความเป็นจริงแล้ว การได้ความรู้จากผู้อื่นมาก็จัดเข้าในการฟังทั้งสิ้น คือ การอ่านหนังสือ การฟังเทป การดูทางโทรทัศน์ ถ้าเกี่ยวกับเรื่องธรรมะแล้วก็เกิดบุญทั้งสิ้น และบุญประเภทนี้รวมรวมเรียกว่า อัมมัสสวนมัย บุญเกิดจากการฟัง ในปัจจุบันหนังสือทางพระพุทธศาสนาประเภทต่างๆ มีมากขึ้น จึงทำให้เกิดความสะดวกในการทำบุญประเภทนี้ คือบุญเกิดจากการฟังธรรม และบางคนก็ได้รับบุญนี้ทุกวัน เพราะชอบอ่านหนังสือธรรมะ ชอบฟังรายการธรรมะ รายการสวดมนต์ทางวิทยุ หรือจากเทปธรรมะ ถ้าฟังแล้วไม่เข้าใจ ได้แต่ความเลื่อมใสอย่างเดียว เช่น ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลี ฟังเสียงสวดมนต์หรือฟังสวดอภิธรรมในงานศพไม่รู้ไม่เข้าใจ ได้แต่ความเลื่อมใสอย่างเดียว อย่างนี้ท่านกล่าวว่าได้แต่บุญ ไม่ได้กุศล แต่ถ้าฟังแล้วได้ความรู้ความเข้าใจ ท่านกล่าวว่าได้บุญด้วย ได้กุศลด้วย เพราะกุศล แปลว่า “ความฉลาด” ฉะนั้น บางคนฟังธรรมได้แต่บุญอย่างเดียวไม่ได้กุศล แต่บางคนได้ทั้งบุญได้ทั้งกุศล แต่โดยทั่วไปแล้ว การฟังธรรมได้ทั้งบุญทั้งกุศล จึงมักพูดรวมกันว่า “ได้บุญ” คือ บุญอันเกิดจากการฟังธรรม ถ้าหากจะให้ได้ประโยชน์มาก ผู้ฟังจะต้องตั้งใจฟังจริงๆ มุ่งฟังเอาเนื้อหาสาระเพื่อนำไปปฏิบัติและสั่งสอนผู้อื่น จึงจะเกิดปัญญา ความรู้ความเข้าใจได้มาก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า สุตสฺสุ สกฺเต ปญญํ อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ ผู้ไม่ประมาท พินิจพิจารณา ตั้งใจฟัง ย่อมได้ปัญญา

การฟัง ตามคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สุตะ” แปลว่า สิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้จากการได้ยินได้ฟัง การสดับ การอ่าน การเล่าเรียน ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ เกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพและการประกอบกิจต่างๆ ในทางโลก สุตะที่เป็นคุณสมบัติของอริยสาวกนั้น หมายถึงความรู้ที่จำเป็นสำหรับทุกคนเพื่อให้รู้จักวิธี

ที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงาม ทำให้รู้จักใช้สัจจะ อื่นๆ มีวิชาชีพ เป็นไปในทางที่เป็นคุณประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นส่วนเสริมสำหรับปิดกั้นโทษ ช่วยทำให้สัจจะอื่นมีคุณค่าเต็มบริบูรณ์ เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาตามความหมายที่แท้จริง เป็นคุณด้านเดียว ยิ่งกว่านั้น สัจจะ อย่างนี้ เท่านั้น เป็นความรู้ที่ทำให้บุุคคลกลายเป็นอริยะหรืออารยชนได้ สัจจะ นี้ก็คือความรู้ในอริยธรรม คือหลักความจริงความดีงามที่อริยชนแสดงไว้ หรือ คำแนะนำสั่งสอนต่างๆ ที่แสดงหลักการครองชีวิตประเสริฐ ชี้มรรคาไปสู่ความเป็นอริยชน สัจจะในศิลปวิทยาต่างๆ จะต้องมีสัจจะในอริยธรรมนี้ควบหรือแทรกอยู่ด้วยเป็นส่วนเติมเต็มเสมอไป จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ก็คือการพัฒนาปัญญาตามหลักอริยมรรค เพราะไตรสิกขาและอริยมรรคนั้นเป็นของที่ขาดจากกันไม่ได้หรือเป็นหลักอันเดียวกัน หลักไตรสิกขานอกจากจะเป็นหนทางในการพัฒนาปัญญาแล้วยังเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาชีวิต เพราะปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นเองจะนำพาชีวิตให้มีความสุขทั้งในทางโลกที่เรียกว่า โลกียะ และทางธรรม โลกุตระจะจนสู่จุดเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตของพระพุทธศาสนา คือ การบรรลุธรรม

อุปสรรคในการพัฒนาปัญญา

การพัฒนาปัญญาเป็นหนทางสำหรับผู้ถือพุทธศาสนาและของมนุษย์ทั่วไปการพัฒนาปัญญา ถือว่าเป็นหลักสำคัญเป็นมรรคสำคัญ ของผู้ที่นับถือพุทธศาสนา และของมนุษย์ทั่วไป แต่การพัฒนาปัญญาย่อมมีอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา อุปสรรคในการพัฒนาปัญญาย่อมเกิดขึ้นได้แก่ผู้ที่ฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของปุถุชน เพราะมนุษย์ยังเต็มไปด้วยกาม ราคะ ตัณหามากมาย อันเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคขัดขวางทางแห่งการพัฒนาปัญญา จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยค้นพบเหตุที่เป็นอุปสรรคการพัฒนาปัญญา ดังนี้ ในอดีตที่ผ่านมามนุษย์ในยุคของการกำเนิดโลกนั้นถูกความอยากหรือตัณหาทำให้กายละเอียดของพรหมหายบั้นจนพัฒนามาเป็นมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดโลก ความอยากในจิตของมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดโลกเริ่มมีการพัฒนาขึ้น ปัญหาการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในยุคแรกนี้เริ่มมีการแบ่งชั้นวรรณะ มีการจัดรูปแบบการปกครองตามปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคนี้ มีความแตกแยกทางความคิด เกิดลัทธิเกิดการแบ่งชนชั้น เกิดการครอบครองแสดงการเป็นเจ้าของในสิ่งที่ตนเองปรารถนา จนทำให้มนุษย์บางคนในยุคนี้เกิดความเบื่อหน่ายและหาทางพ้นทุกข์ด้วยการออกบวช บางคนหาทางออกจากทุกข์ด้วยการหาความสุขตามความเชื่อของตน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 111-140: 89-102) และวิวัฒนาการเรื่อยมาถึงยุคปัจจุบัน ความอยากของมนุษย์ได้พัฒนามากขึ้น มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ความเชื่อ แนวความคิดเรื่องต่างๆ ในสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น เห็นได้จากปัญหาสังคมในการอยู่ร่วมกัน ปัญหาความเชื่อทางศาสนา ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาเกี่ยวกับการปกครอง ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีการพัฒนากันอย่างต่อเนื่องและซับซ้อน

มากขึ้น ซึ่งเกิดมาจากกิเลส 3 ตัว ที่เรียกว่า “ปัญจธรรม” ปัญจะ หรือ ปัญจธรรม คือ กิเลส เครื่องเน้นซ้ำ กิเลสที่เป็นตัวการทำให้เกิดปรุงแต่งยึดเยื้อพิสดาร และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงไปตรงมาได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ มานะ ซึ่งแสดงออกมาในความเป็นเรา ของเรา เราเป็นนั่น เป็นนี่ ต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นไปด้วยอำนาจของปัญจธรรม ปัญจธรรมเป็นยังเป็นชื่อของกลุ่มกิเลสที่ทำงานร่วมกัน เป็นการทำงานของกิเลสที่ซับซ้อนที่ต้องศึกษารายละเอียดทางด้านคัมภีร์ให้เกิดความเข้าใจและต้องมีการปฏิบัติธรรมเพื่อการมองเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริงได้ชัดขึ้น เราจึงต้องเรียนรู้กิเลสทั้ง 3 ประเภทนี้จากคัมภีร์เพื่อทำความเข้าใจปัญจธรรมได้อย่างถูกต้องเสียก่อน จึงจะทำความเข้าใจรายละเอียดต่อไปในอนาคต ดังนั้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้อธิบายเกี่ยวกับกิเลสที่ปรากฏผู้มี 3 ประเภท คือ ตัณหาวิจิริ 108 ทิฏฐิ 62 และมานะ 9 ซึ่งเป็นเหตุให้บุคคลทั้งหลายมีความประมาทหมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ในความไม่มีโรค และในชีวิต เป็นเหตุแห่งความทุกข์ต่างๆ มากมาย การได้เรียนรู้และเข้าใจปัญจธรรม จึงเชื่อว่าเป็นผู้ที่เข้าไปพบเห็นเหตุแห่งทุกข์

แนวทางในการพัฒนาปัญญาตามหลักการแห่งปัญญาธรรม 4 ประการ คือ (1) สัมปยุตสังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษ คือการคบหาคนดี (2) สัทธัมมัสสนะ การฟังธรรมคำสั่งสอน (3) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองโดยแยบคาย (4) ธัมมานุสัสมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย เมื่อปฏิบัติตามหลักทั้ง 4 ประการที่กล่าวมา เริ่มแต่การคบหาคนดีมีความรู้ ฟังคำแนะนำสั่งสอนจากท่านนำมาพิจารณาไตร่ตรอง เลือกเฟ้นใช้ปฏิบัติให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ก็จะบรรลุประโยชน์สุขทั้งต่อตนเองและส่วนรวม แล้วก็ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมที่ตนปฏิบัติไปด้วย เพราะว่า เมื่อนำมาปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว ก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม เกิดปัญญาเห็นชัดในผลปฏิบัติรู้ประจักษ์ทางที่ถูกหรือผิดพลาด แล้วก็เจริญเพิ่มพูนขึ้นไปโดยลำดับ มีปัญญารู้แจ้งในปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากปัญจธรรม คือตัณหา 108 ทิฏฐิ 62 และมานะ 9 ที่ปรากฏเป็นผลและทำหน้าที่โน้จูงจูงใจสมุปบาทอย่างสมบูรณ์ วงจรปฏิบัติสมุปบาทแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปของการเวียนเกิดและตาย อีกอย่างคือ การทำงานของปัจจัยที่ทำให้เราต้องทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิดคือ ปัญจธรรม ที่มีทั้งที่เป็นส่วนอดีต ส่วนปัจจุบัน และอนาคต จึงเป็นเหตุบังชี้ให้เห็นถึงเหตุแห่งความทุกข์ที่ไม่รู้จบ การเข้าใจทุกข์และเข้าใจเหตุแห่งทุกข์เป็นการค้นหาคำตอบของความพ้นทุกข์ในสังสารวัฏได้เป็นอย่างดี เมื่อบุคคลมีสติกำหนดรู้การเกิดขึ้นของปัญจธรรม ก็จะเป็นทางดับปัญจธรรมได้ในที่สุด การขาดสติเป็นเหตุแห่งการเจริญขึ้นของปัญจธรรม ปัญจธรรมนั้นมีอยู่ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต การมีสติจะทำให้ปัญจธรรมขาดกำลังลง เมื่อปัญจธรรมในปัจจุบันไม่สามารถเกิดขึ้น ที่สุดปัญจธรรมในอนาคตย่อมไม่มี เมื่อไม่มีปัญจธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ ย่อมไม่มีผลแห่งทุกข์คืออุปาทานขันธ ความทุกข์ย่อมหมด เพราะ

การสิ้นไปแห่งปญฺจธรรมในที่สุด (ธรรมวลี ศรีเข้ม, 2553 : 136)

บุคคลเมื่อได้ศึกษา ค้นคว้าและปฏิบัติตามแนวทางแห่งปญฺญาธุตธรรม ย่อมมีสติ ปญฺญาสามารถจัดปญฺจธรรมให้สิ้นไปได้สำเร็จ ยังบุคคลให้พบกับความสุข เพราะการสิ้นไปแห่งปญฺจธรรมเป็นการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและสังคม ทั้งหมดคือผลแห่งการเข้าใจ เรียนรู้ และการทำให้แจ้ง คือ พระนิพพาน ส่วนนิรวณ คือ สิ่งที่ปิดกั้นใจคนไว้ไม่ให้บรรลุ คุณงามความดี นิรวณเป็นสนิมใจและเป็นตัวกิเลสตัวสำคัญที่คอยกั้นคุณงามความดีไม่ให้เกิดขึ้น แก่นักปฏิบัติ เมื่อท่านผู้ใดสามารถทำให้จิตสงบระงับด้วยสมาธิขั้นสมถกรรมฐาน สามารถข่มให้ ระงับลงจากจิตของตนชั่วขณะหนึ่งๆ ได้เป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญเพียรภาวนาโดยไม่มีสิ่งใดมารบกวน อุปสรรคของการปฏิบัติกรรมฐานที่เป็นตัวสำคัญท่านเรียกว่า นิรวณ มี 5 ประการ ดังนี้

1) กามฉันทะ หมายถึง ความพอใจรักใคร่ในกามคุณทั้ง 5 มีรูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสทางกาย กามคุณเหล่านี้เป็นตัวอุยงที่ทำให้จิตปรารถนาอยากได้หรือทำให้จิต เหนียวรั้งถึงเรื่องที่ น่าใคร่ น่าพอใจ จึงเป็นเหตุให้จิตเกิดความหงุดหงิดงุ่นง่านขึ้นมา จิตจึงไม่ ต้องการที่จะปฏิบัติภาวนาอีกต่อไป

2) พยาบาท หมายถึง จิตที่นึกไปด้วยความอาฆาต ผูกใจเจ็บ คิดปองร้ายผู้อื่นอยู่ เสมอ ที่ทำให้ตนไม่พอใจ กิเลสชนิดนี้เกิดขึ้นแล้วทำให้จิตกระวนกระวายไม่สามารถสงบลงได้

3) ถีนมิทธะ หมายถึง สภาพจิตที่ถูกรบกวนแห่งหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงา หดหู่เข้าครอบงำ ทำให้จิตเกิดความเบื่อหน่าย ท้อถอยในชีวิต

4) อุทธัจจกุกกุจะ หมายถึง สภาพของจิตที่มีความคิดสับสนวุ่นวาย ชัดส่าย ในอารมณ์ที่ตนคิดอยู่นั้น จึงเกิดความรำคาญและอยากที่จะระบายความรู้สึกเหล่านั้นออกมา

5) วิจิกิฉา หมายถึง สภาพจิตที่มีความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ กับสิ่งที่ตนประสบอยู่นั้นว่าอะไรจริงหรือไม่จริง ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี มีความสับสนในด้านจิตใจ บางครั้งอาจจะเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปญฺญาในเรื่องชีวิตที่เป็นอดีต อนาคต ในกฎของเหตุผลคือหลักปฏิจจสมุปบาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 51: 72)

ความหมกมุ่นในกามคุณ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสทางกาย นั้นเป็น หนทางขวางการพัฒนาปญฺญา เหมือนกับน้ำที่มิสามารถไหลไปได้เพราะมีท่อนไม้ขวางทางไว้อยู่ ฉะนั้น ความพยาบาทก็ทำให้จิตใจไม่สงบทำให้จิตใจร้อนไปด้วยแรงโทสะ สภาวะนี้ไม่เหมาะ แก่การงานต่างๆ จึงเป็นเครื่องขวางทางแห่งปญฺญา เป็นต้น ดังนั้นแล้วควรละนิรวณ 5 คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจะ และวิจิกิฉา อันเป็นเครื่องขวางทางแห่งการพัฒนา ปญฺญานี้เสีย หากไม่ละซึ่งนิรวณ 5 นี้แล้วก็ยากนักที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เกิดปญฺญาได้

อโยนิโสมนสิการ หมายถึงการทำให้เข้าใจโดยไม่ถูกอุบาย โดยไม่ถูกทาง กล่าวคือการทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา หรือการนึก การน้อมนึก การผูกใจการใส่ใจ การทำให้เข้าใจถึงความคิดโดยนัยที่กลับกันกับสัจธรรม หากบุคคลไม่ทำอโยนิโสมนสิการ คือ อโยนิโสมนสิการ ย่อมก่อให้เกิดตัณหา และนำไปสู่การเกิดปัญหาหรือเกิดทุกข์ต่อไป (พระมหาวรวัชร นภวัตรสีริ (อรรถาพร), 2554: 76) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า นิเวรณ เป็นเครื่องขวางปัญญา ซึ่งอโยนิโสมนสิการนี้เองเป็นเหตุทำให้เกิดนิเวรณนี้ หากไม่มีวิธีคิดแบบอโยนิโสมนสิการ คือ อโยนิโสมนสิการ ย่อมก่อให้เกิดตัณหา และนำไปสู่การเกิดปัญหาหรือเกิดทุกข์ต่อไป ในทางตรงกันข้ามหากมีอโยนิโสมนสิการ ภายหลังจากเกิดการรับรู้ เกิดความรู้สึกรักก็จะนำไปสู่การเกิดปัญญา และสามารถแก้ปัญหาช่วยดับทุกข์หรือบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ อุปสรรคในการพัฒนาปัญญา เป็นเรื่องของความยึดถือในอัตตาของตนทำให้เกิดความหยิ่ง เกิดมานะทิฐิ เป็นมิจฉาทิฐิ และความหลงใหลในกามคุณปล่อยจิตใจให้เป็นไปตามกิเลสตัณหาราคะจึงทำให้มองไม่เห็นทางในการพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้น และยังทำให้ปัญญามีอยู่แล้วนั้น ย่อมถดถอยลงไป เพราะฉะนั้นควรประกอบสติให้ดีมีควรประมาทกับเรื่องทุกอย่างที่ได้ประสบ มีสติกับสิ่งที่ทำอยู่เสมอ ควรคบกับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตรเพื่อคอยแนะนำสั่งสอนตักเตือนไม่ให้ตกลงไปสู่ความประมาท

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ปัญญาจะนำไปสู่การพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง และบุคคลที่มีปัญญาจะสามารถข้ามพ้นปัญหาได้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญาที่เกิดจากการลงมือทำที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหากฤษ ญาณวโร (ใจปลื้มบุญ) (2547) ที่พบว่า ปัญญาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้ง จะเกิดปัญญาได้ต้องเป็นปัญญาที่สัมพันธ์กับฌานที่เกิดจากภาวนามยปัญญา หรือที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา ที่นำความรู้แจ้งในทุกๆ สิ่งนำความพ้นทุกข์มาสู่ผู้ปฏิบัติ ส่วนกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการรับฟังข้อมูลของผู้อื่นก่อน แล้วจึงเข้าสู่กระบวนการพิจารณาด้วยตนเอง ดังนั้น ทั้งการฟัง การคิด และการลงมือกระทำจึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาปัญญา สอดคล้องกับงานวิจัยของ เอี่ยมอร ชลวร (2553) กล่าวถึงเรื่องการพัฒนาปัญญา เป้าหมายของการพัฒนาปัญญาซึ่งมี 3 ประการ ได้แก่ (1) เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน อันได้แก่ ความมีสุขภาพดี มีทรัพย์สินเงินทอง มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมกับเพื่อนมนุษย์และการ

มีครอบครัวที่มั่นคง (2) เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในอนาคต หมายถึง ความพร้อมที่ได้ครบแล้วจะประโยชน์สุขในระดับต้น จนมีเหลือพอใช้พอทำประโยชน์ในเพื่อนมนุษย์ต่อไปเป็นความสุขในระดับจิตใจ และ (3) เป้าหมายเพื่อการบรรลุธรรม คือ ความสุขที่เป็นความสุขที่แท้จริง หมายถึง ความสุขที่หลุดพ้นทุกข์

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การพัฒนาปัญญาควรที่จะเริ่มต้นด้วยการคบหาบัณฑิตผู้มีความรู้ มีความเป็นกัลยาณมิตร ฟังพระสัทธรรมของท่าน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฟังพระธรรมคำสั่งสอนต่างๆ แล้วนำมาปฏิบัติได้เล่าเรียนมานั้นมาพิจารณาอย่างแยบคาย สิ่งไหนเป็นประโยชน์ สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์ แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตนำมาจัดการกับความทุกข์ให้หมดไป และควรที่จะละสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาปัญญา ปัญจธรรม ที่จะเป็นทางขวางกั้นไม่ให้สามารถพัฒนาปัญญา ความรู้และความรู้ที่มีก็เสื่อมถอย เมื่อละอุปสรรคต่างๆ ได้ พัฒนาปัญญาได้ ก็จะมีอันส่งผลทำให้ชีวิตนั้นประสบกับความสุข แนวทางการพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนา มีกระบวนการตามแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ในบรรดาแสงสว่างทั้งหลายนั้น แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คำสอนต่างๆ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นหลัก

ธรรมให้มนุษย์สามารถพัฒนาปัญญา ในพระพุทธศาสนา ปัญญา หมายถึง ความรู้ชัดในอริยสัจ รู้แนวทางที่จะทำให้สามารถดับทุกข์ โดยสามารถตัด ขจัดและทำลายความทุกข์นั้นๆ ได้ สิ่งนั้นเองเรียกว่า ปัญญา หรือความรู้ที่ทำให้สามารถจัดการกับความทุกข์ แต่ปัญญานี้เองไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาง่ายๆ จำเป็นต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้ให้เข้าใจ รู้เหตุ รู้ผล สิ่งใดคือประโยชน์ สิ่งใดไม่ใช่ประโยชน์ เป็นต้น บ่อเกิดแห่งปัญญามนุษย์สามารถมีได้ตั้งแต่กำเนิด โดยเป็นปัญญาที่ส่งสมมาจากอดีตชาติ และปัญญาเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาฝึกฝนได้ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฟัง คิด ฝึกฝนตนเอง นอกจากนี้การฝึกฝนปัญญายังต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูล โดยรู้จักคบหา บัณฑิต ครูบาอาจารย์ เป็นต้น ปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญที่ต้องฝึกฝนหากขาดปัญญาเสียก็จะทำให้ชีวิตนั้นประสบกับความทุกข์ แต่หากฝึกฝนได้แล้วก็จะทำให้ชีวิตมีความสุข ใช้ปัญญาในกำหนดรู้เท่าทันบรรเทาภัยเล็ดลอดทำให้เบาบางและหมดสิ้นไป ยังส่งผลให้มนุษย์บรรลุดุจธรรมมีความสุขสงบในจิต ดังนั้น ปัญญาจึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นสมบัติล้ำค่าของมนุษย์ที่ไม่สามารถแย่งชิงขโมยกันได้ และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิษฐานขอบนบานจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เลย

ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมีแนวทาง 2 ประการ คือ การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัตรธรรม นั่นคือ สัมปยุตตเสวะ การเสวนาสัตบุรุษหรือคบหาบัณฑิตที่มีความรู้ที่มีความเป็นมิตร รู้จักเหตุผล ให้ฟังคำสอนของท่านอย่างใส่ใจ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หรือการฟังพระธรรมคำสอนต่างๆ แล้วนำสิ่งที่ได้เรียนมานั้นมา พิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) พิจารณาคิดต่อยอดเพื่อให้เกิดประโยชน์ รู้ว่าสิ่งไหนคือประโยชน์สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์ และนำความรู้หรือปัญญาที่ได้มาใช้กับชีวิตหรือการปฏิบัติธรรมตามสมควร นอกจากนี้แล้วยังมีการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา อันเป็นหลักการและกระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้บุคคลได้พบความรู้ด้วยตนเอง ได้แก่ สิกขา 3 อย่าง คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในส่วนของมรรคอันเป็นทางสายกลาง เป็นหนทางให้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นความประพฤติให้บรรลุเป้าหมายทั้งในชีวิต ครอบครัว การงาน และการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมรรคประกอบด้วย ปัญญาอันเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำงานงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ แนวทางที่กล่าวมานั้นสามารถพัฒนาปัญญาให้เกิดความสุขในโลกียะและโลกุตระ จนสู่เป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุดุจธรรม แต่การพัฒนาปัญญานั้นย่อมมีอุปสรรคเกิดขึ้นตลอดเวลาซึ่งเป็นธรรมดาของปุถุชนที่เต็มไปด้วยกาม ราคะ ตัณหาต่างๆ ซึ่งในพระพุทธศาสนาพบอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา ได้แก่ ตัณหา, ทิฏฐิ, มานะ, นิรวรณ 5 และโยนิโสมนสิการ รวมแล้วคือความยึดถือในอัตตาของตนเองจนเกิดมานะทิฏฐิซึ่งเป็นมิถิญาทิฏฐิ และปล่อยให้อึดใจไปสู่อำนาจไปกับกิเลสตัณหาไม่เห็นทางในการพัฒนาปัญญา และยัง

ทำให้ปัญญาที่มีอยู่นั้นเสื่อมถอยลงไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ระบบการจัดการศึกษาของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ มีการเปลี่ยนหลักสูตรทุกๆ 10 ปี ตามนโยบายของผู้บริหาร แต่ประเด็นสำคัญของการจัดการศึกษาในประเทศไทย คือ การวัดความสามารถของผู้เรียนด้วยระบบข้อสอบกลาง ที่มาจากหลักสูตรแกนกลาง โดยไม่คำนึงถึงบริบทของผู้เรียน ในแนวทางการพัฒนาปัญญาของพระพุทธศาสนา นั้น มุ่งที่การพัฒนาให้สมดุลทางด้านกาย จิต และปัญญา เป็นการพัฒนาที่สูงกว่าความรู้ทั่วไป คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ นั่นคือ ต้องพัฒนาจิตด้วย ดังคำสมัยปัจจุบันว่า “ความรู้คู่คุณธรรม”

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาปัญญาเพื่อเปรียบเทียบว่า ระหว่าง สุตตามยปัญญา จินตามยปัญญาและภาวนามยปัญญา กระบวนการไหนสามารถพัฒนาปัญญาในด้านไหน ได้ผลอย่างไร

บรรณานุกรม

- จำลอง ดิษยวณิช. (2544). **จิตวิทยาของความดับทุกข์**. กรุงเทพมหานคร: กลางเวียงการพิมพ์.
- ธรรมวลี ศรีเข้ม. (2553). “การศึกษาปัญญาธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2549). **ปฏิจจนุสุมปาท**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพสิทธิมนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2547). **วิปัสสนาญาณโสภณ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). “หัวใจพระพุทธศาสนา”. **พุทธจักร**. 61 (4): 10.
- พระมหาชัยยุทธ กิตติญาโณ (คำแก้ว). (2554). “ศึกษาการพัฒนาปัญญาตามวิสุทธิมรรคเพื่อ

การศึกษาไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวรวัตร นภฎิริสิริ (อรรถาพร). (2554). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ
ของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัฒน์. (2538). **พจนานุกรม บาลี – ไทย**.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พันธ์ตั้ง.

พุทธทาสภิกขุ. (2542). **พุทธศาสนาคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.